

Między centrum a peryferiami. Demografia litewskich Polaków

Bartosz Chmielewski

Populacja Polaków na Litwie zmniejsza się z każdym rokiem, co jest efektem procesów demograficznych dotyczących całej tamtejszej ludności. Zarówno mniejszość polska, jak i litewska większość borykają się z podobnymi wyzwaniem – malejącą liczbą urodzeń i starzejącym się społeczeństwem.

Zmiany w polskiej diasporze pozornie wydają się nieznaczne, a odsetek Polaków mieszkających na Litwie pozostaje względnie stały i wynosi ok. 6,5%. Rosnąca w szybkim tempie liczba mieszkańców aglomeracji stołecznej powoduje jednak, że szczególnie w rejonie wileńskim odsetek osób deklarujących narodowość polską będzie coraz mniejszy. Długofalowo niesie to skutki dla życia politycznego i społecznego litewskich Polaków, których pozycja jako zwartego elektoratu będzie jeszcze bardziej słabnąć.

Polak jak Litwin

W ciągu 35 lat liczba ludności Litwy obniżyła się z 3,6 mln do 2,8 mln (według ostatniego spisu z 2021 r.), co stanowi spadek o 22%. Dane demograficzne wskazują, że trendy dotyczące społeczności polskiej tylko w niewielkim stopniu odbiegają od tych ogólnolitewskich. W 1989 r. na Litwie mieszkało ok. 258 tys. Polaków, natomiast według ostatniego spisu z 2021 r. było to 183 tys., a więc mniej o ok. 29%.

Tabela 1. Polacy na Litwie według danych urzędowych

1989 r.		2001 r.		2011 r.		2021 r.		2024 r.*	
liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek
257 994	7,02%	234 989	6,74%	200 317	6,6%	183 000	6,5%	< 183 000	6,3%

* Dane szacunkowe na podstawie informacji udostępnianych przez urząd statystyczny.

Źródło: Oficjalny Portal Statystyczny.

Mniejszość polska na Litwie zamieszkuje w sposób zwarty głównie rejon stołeczny i jego okolice: miasto Wilno oraz rejony wileński, solecznicki, trocki i święciański. Na tym obszarze żyje ok. 91,5% litewskich Polaków.

Główne trendy demograficzne wśród litewskiej większości i mniejszości polskiej są dość podobne – w odróżnieniu od przykładowo mniejszości rosyjskiej czy białoruskiej na Litwie, które są grupami

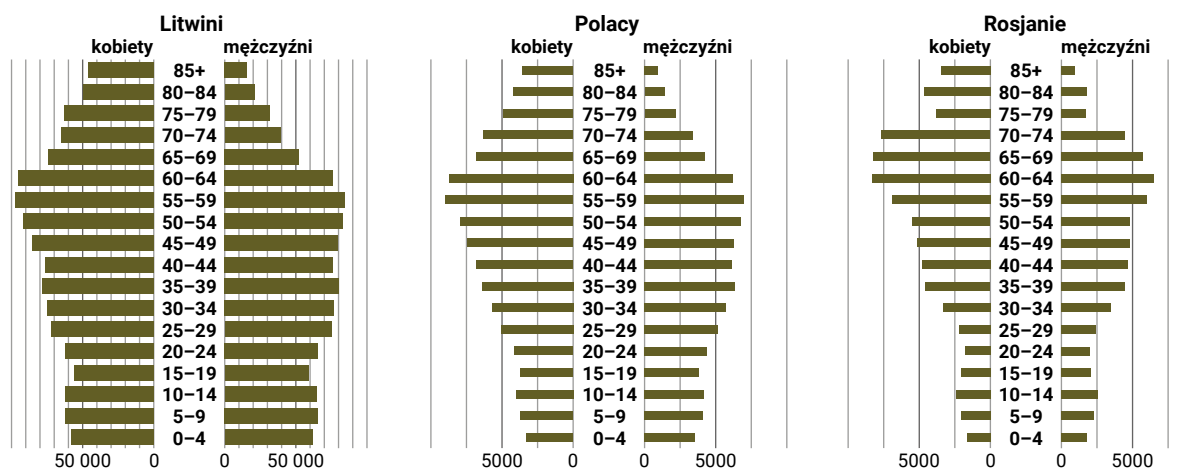
o pochodzeniu migracyjnym. Między litewskimi Polakami a Litwinami nie występują znaczące różnice we wskaźnikach migracji, dzietności i śmiertelności. Podobieństwa te wynikają ze struktury osadnictwa, która ma charakter autochtoniczny¹. Wskaźnikiem, który różni populacje Polaków i Litwinów, jest tempo starzenia się. Wśród Polaków proces ten w najbliższych latach będzie postępował nieznacznie szybciej, na co wskazuje struktura wieku (zob. wykres 1). Odsetek populacji Polaków w wieku przedprodukcyjnym jest niższy niż w populacji Litwinów (16% do 20%). W wieku produkcyjnym (62% do 60%) i poprodukcyjnym (ok. 20% do 19%) różnice te są niemal nieistotne. W strukturze wieku populacji Polaków widać efekt wyżu demograficznego, objawiający się znaczną grupą osób powyżej 40. roku życia².

Tabela 2. Odsetek Polaków w rejonach zwarcie zamieszkałych w 2021 roku

	Polacy	ogół populacji	odsetek mieszkańców
LITWA	183 421	2 810 761	6,5%
rejon sołecznicki	22 933	30 052	76,3%
rejon święciański	5583	22 966	24,3%
rejon trocki	8822	32 042	27,5%
miasto Wilno	85 436	556 490	15,3%
rejon wileński	45 018	96 295	46,7%

Źródło: Oficjalny Portal Statystyczny.

Wykres 1. Piramidy wieku Litwinów, Polaków i Rosjan w 2021 roku

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z Oficjalnego Portalu Statystycznego.

Sytuacja społeczno-ekonomiczna i polityka państwa

Sytuacja społeczno-ekonomiczna Polaków na Litwie, szczególnie w pierwszych latach niepodległości, była gorsza niż ich litewskich sąsiadów. Złożyło się na to kilka czynników – zarówno odziedziczonych po ZSRR, jak i wynikających z polityki państwa litewskiego. Polacy byli tam wówczas w większości ludnością wiejską – postkolchozową, często słabiej wykształconą niż inne grupy etniczne. Ich sytuację pogarszał dodatkowo proces reprivatyzacyjny z lat 90., który został przeprowadzony z pominięciem ich interesów. Kluczowe znaczenie miała utrata możliwości odzyskania własności w stołecznym Wilnie,

¹ Polacy i Litwini zamieszkują obszary wiejskie, miejskie i mieszane w przeciwieństwie do innych grup etnicznych, które na Litwę przybyły w wyniku migracji. Rosjanie czy Białorusini w większym stopniu są ludnością miejską.

² Według danych z 2021 r. mediana wieku dla populacji Litwinów wynosi 45 lat, a dla Polaków – 48.

co doprowadziło do powstania systemowych nierówności ekonomicznych i pauperyzacji³. Czynnikiem wykluczającym litewskich Polaków i spowalniającym procesy awansu społecznego w latach 90. stanowiła także ich nieznamość języka państwowego.

Oprócz polityki ekonomicznej, uderzającej w ludność polską, główną rolę w niepodległym państwie odgrywała „litewskość”, która zdominowała w każdym wymiarze czynnik obywatelstwa. W konsekwencji państwo dążyło do integracji społecznej poprzez odgórną lituanizację, tj. zwiększanie obecności języka państwowego i ograniczanie przestrzeni społecznej, w której funkcjonują języki mniejszości.

» Główne trendy demograficzne wśród litewskiej większości i mniejszości polskiej są podobne – w odróżnieniu od mniejszości rosyjskiej czy białoruskiej, które są grupami o pochodzeniu migracyjnym.

Przez lata problemem był również wykreowany, m.in. w mediach państwowych, negatywny obraz litewskiego Polaka, co stanowiło przejaw przemocy symbolicznej⁴ ze strony litewskiej większości oraz państwa. Za przykład można podać program telewizyjny „Dviračio žinios”⁵, w którym Polaka przedstawia się jako religijnego, ograniczonego prowincjusza, obwieszono go polską symboliką narodową. Stereotypem, który zyskał na znaczeniu w ciągu ostatniej dekady, jest również przekonanie o powszechnej wśród tej mniejszości postawie prorosyjskiej lub probiałoruskiej⁶.

Pomimo systemowych nierówności sytuacja litewskich Polaków z czasem ulegała poprawie. O stopniowym ich awansie świadczą m.in. dane dotyczące wykształcenia populacji. Wśród młodszego pokolenia zauważyć można stabilny wzrost odsetka osób z wyższym wykształceniem⁷; młodzi coraz częściej kończą uniwersytety i awansują społecznie⁸, a w porównaniu ze starszymi kohortami nie mają problemu ze znajomością języka państwowego. Na poprawę wskazują również statystyki z najbardziej wykluczonego i najbiedniejszego rejonu sołecznickiego, który jednocześnie jest najbardziej „polski”. W latach 2001–2021 liczba osób z wykształceniem wyższym wśród jego mieszkańców intensywnie rosła – z 2263 w 2001 r. do 4215 w 2021 r. O ponad połowę zmniejszyła się zaś grupa osób z wykształceniem podstawowym. Dane urzędowe wskazują także, że nie ma już ludzi bez jakiegokolwiek wykształcenia⁹.

³ Pauperyzacja to proces społeczny polegający na obniżeniu stopy życiowej jednostek lub zbiorowości. Przeprowadzenie prywatyzacji z wyłączeniem możliwości ubiegania się przez Polaków o zwrot ziemi na terenie Wilna spowodowało, że w niepodległej Litwie znaleźli się oni w gorszej pozycji ekonomicznej w stosunku do reszty społeczeństwa. Ponadto rejon wiejskie zamieszkałe przez mniejszość polską są statystycznie biedniejsze i znajdują się w czołówkach obszarów zagrożonych ubóstwem (np. rejon sołecznicki).

⁴ Zjawisko opisane przez socjologa Pierre’a Bourdieu jako sytuacja, gdy kulturę dominującą narzuca się mniejszości przy jednoczesnej dyskredytacji dorobku kultury słabszej. Polak w litewskim stereotypie jest raczej konserwatywnym prowincjuszem i osobą zacofaną pod względem kulturalnym.

⁵ Litewski program satyryczny ukazujący się od lat 90., emitowany przez 30 lat przez różne litewskie stacje telewizyjne. Obecnie ukazuje się w ramówce litewskiego nadawcy państwowego. Format składa się ze scenek satyrycznych przypominających wiadomości i poruszających bieżące kwestie polityczne w kraju.

⁶ Pomimo braku kompleksowych badań socjologicznych wiadomo, że postawy prorosyjskie występują we wspólnocie Polaków. Nie są one również obce etnicznym Litwinom czy innym wspólnotom narodowym zamieszkującym Litwę. Nie można założyć, że dotyczą całej mniejszości polskiej. Są one podyktowane brakiem zaufania do państwa litewskiego i jego elit. Wpływ na nie mają trauma lat 90. oraz niemal 30 lat błędów polityki integracyjnej władz litewskich. Więcej zob. E. Mokrzecka, „*Atrodo kaip gerovės valstybė*” – kodėl Lietuvos lenkai palankiau nei rusai žiūri į Rusiją ir Baltarusiją, LRT, 16.01.2023, lrt.lt.

⁷ G. Trapikaitė, *Polish school ranked among the best in Lithuania – what’s its secret?*, LRT, 10.09.2022, lrt.lt.

⁸ M. Frėjūtė-Rakauskienė, A. Marcinkevičius, D. Stumbrys, *Tautinė sudėtis ir jos kaita* [w:] *Lietuvos gyventojų demografinių struktūrų ir procesų kaita*, LSMC Sociologijos institutas, 2023, Vilnius, s. 135.

⁹ Zmieniająca się struktura wykształcenia w rejonie sołecznickim – zob. Oficjalny Portal Statystyczny, osp.stat.gov.lt.

Rozlewanie się Wilna

W ciągu ostatnich czterech lat trzy największe litewskie aglomeracje miejskie – Wilno, Kowno i Kłajpeda – odnotowują szybki wzrost liczby mieszkańców, głównie dzięki nasilonym migracjom wewnętrznym i zewnętrznym, przy czym największy wzrost widać w aglomeracji stołecznej¹⁰. Od 2021 r. do 2024 r. liczba mieszkańców rejonu miejskiego Wilna wzrosła o ok. 45 tys. Szybko rozwijają się także przyległe rejony (samorządy) stolicy, gdzie liczba mieszkańców rośnie głównie na skutek migracji wewnętrznej. Zjawiska te wpływają na strukturę mieszkańców w aglomeracji stołecznej – szczególnie na odsetek litewskich Polaków, który z każdym rokiem będzie spadał szybciej, niż wynikałoby to ze stabilnych (i negatywnych) wskaźników przyrostu naturalnego.

Tabela 3. Zmiana liczby litewskich Polaków przy podziale na jednostki administracyjne

jednostka administracyjna	spis w 2001 r.	spis w 2011 r.	spis w 2021 r.
rejon solecznicki	31 223	26 858	22 933
rejon święciański	9089	7239	5583
rejon trocki	12 403	10 362	8822
miasto Wilno	104 446	88 380	85 436
rejon wileński	54 322	49 648	45 018

Źródło: Oficjalny Portal Statystyczny.

Tabela 4. Zmiana liczby mieszkańców w „polskich rejonach” w latach 2020–2024

	początek 2020 r.	początek 2021 r.	początek 2022 r. – szacunki	początek 2023 r. – szacunki	początek 2024 r. – szacunki	początek 2025 r. – szacunki
rejon solecznicki	30 503	30 052	29 699	29 760	29 863	29 822
rejon święciański	23 352	22 966	22 478	22 227	21 792	21 459
rejon trocki	31 681	32 042	32 322	33 685	34 589	34 863
miasto Wilno	550 357	556 490	563 012	586 836	602 408	607 404
rejon wileński	94 991	96 295	98 001	103 142	106 179	108 727

Źródło: Oficjalny Portal Statystyczny.

Od spisu powszechnego w 2021 r. do 1 stycznia 2025 r. liczba mieszkańców najszybciej rosnącego rejonu wileńskiego powiększyła się o ok. 11–12%, tj. z 96 tys. do 108 tys. Podobny wzrost odnotowuje Centrum Rejestrów (lit. Registrų Centras), które szacuje obecną liczbę tamtejszych mieszkańców na 118 tys. (wzrost z 106 tys.¹¹).

Rzeczywista skala migracji do rejonu wydaje się jednak znacznie większa. Wskazują na to negatywny przyrost naturalny oraz fakt, że część nowych mieszkańców nie jest zameldowana. W ciągu trzech lat mogło przyjechać tam kilkanaście tysięcy osób (ok. 17 tys.¹²). Dla porównania między spisami z 2011 i 2021 r. liczba mieszkańców rejonu wileńskiego wzrosła jedynie o 1,5 tys.

Przyrost z ostatnich lat jest porównywalny do sytuacji powstawania każdego roku średniej wielkości miasteczka w rejonie wileńskim. Przykładowo liczba mieszkańców Niemenczyna, największego ośrodka miejskiego rejonu, wyniosła według spisu z 2021 r. ok. 4,8 tys. Brak publicznie dostępnych

¹⁰ W ciągu ostatnich czterech lat na Litwę przybyło ok. 221 tys. obcokrajowców. W większości są to migranci zarobkowi z państw byłego ZSRR, a w dalszej kolejności – emigracja polityczna z Białorusi i azylanci z Ukrainy.

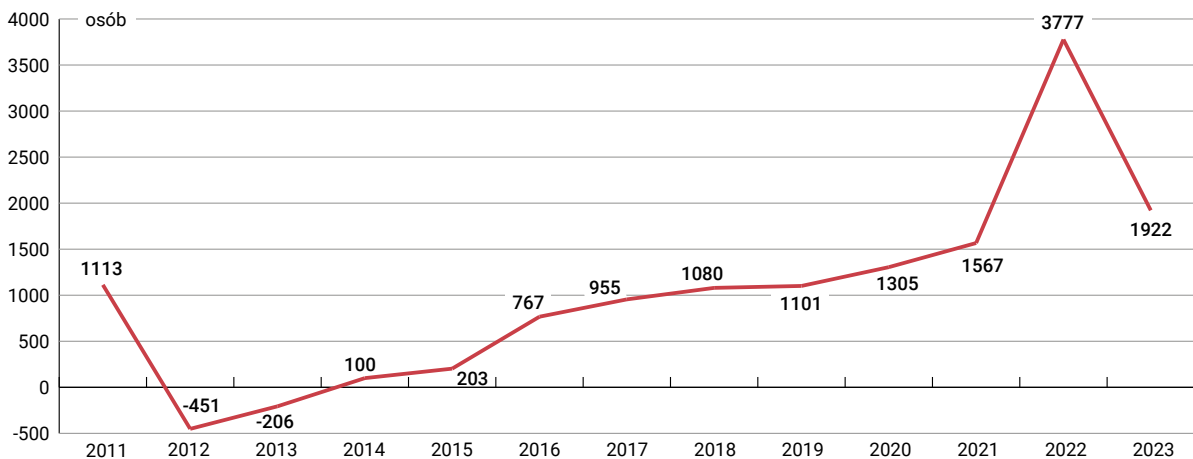
¹¹ Zmiana liczby mieszkańców według danych litewskiego Centrum Rejestrów, zob. Registrų Centras, registrucentras.lt.

¹² Imigracja do rejonu według danych litewskiego urzędu statystycznego, zob. Oficialiosios Statisticos portalas, osp.stat.gov.lt

szczegółowych danych nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, które grupy (klasowe i etniczne) migrują na przedmieścia stolicy. Biorąc pod uwagę procesy i ogólnoeuropejskie trendy ekonomiczne, można jednak założyć, że znaczną część osadników stanowią etniczni Litwini z tzw. klasy średniej.

Najszybciej swój charakter zmieniają starostwa rejonu wileńskiego znajdujące się w pobliżu granic miasta. Proces ten wpisuje się we wcześniejsze tendencje i prawdopodobnie jest najintensywniejszy w starostwach północnych, graniczących z szybko rozwijającymi się dzielnicami Wilna¹³, następnie zaś – w południowych i wschodnich. Popularność tych kierunków rozlewania się miasta wynika z możliwości szybkiego i wygodnego dojazdu do centrum stolicy¹⁴.

Wykres 2. Migracja netto do rejonu wileńskiego

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z Oficjalnego Portalu Statystycznego.

Napływ nowych mieszkańców do rejonu wileńskiego oraz przyspieszający proces semiurbanizacji będą miały duże znaczenie dla potencjału wyborczego i kwestii edukacji litewskich Polaków.

Tabela 5. Uprawnieni do głosowania w wyborach w rejonie wileńskim

wybory samorządowe									wybory parlamentarne
1995 r.	1997 r.	2000 r.	2002 r.	2007 r.	2011 r.	2015 r.	2019 r.	2023 r.	2024 r.
61 054	63 494	64 478	68 222	74 966	78 884	80 297	81 318	86 605	87 109

Źródło: dane w przybliżeniu za: Centralna Komisja Wyborcza Republiki Litewskiej, vrk.lt.; P. Sobik, *Akcja Wyborcza Polaków na Litwie w systemie politycznym Republiki Litewskiej*, Wojnowice 2017.

Wzrost liczby uprawnionych do głosowania w rejonie bez względu na zmieniające się uwarunkowania, takie jak rozczarowanie polityką, bierność elektoratów partyjnych oraz ich płynność, wpływa na słabnącą pozycję Polaków jako zwartej grupy wyborczej. Pierwsze efekty tych zmian widoczne były w wynikach wyborów samorządowych z 2023 r., kiedy to w rejonie wileńskim, gdzie przez 30 lat samorządowi przewodził przedstawiciel Akcji Wyborczej Polaków na Litwie – Związku Chrześcijańskich Rodzin (AWPL–ZChR), merem został wiceprzewodniczący socjaldemokratów Polak Robert Duchniewicz. Jego zwycięstwo nie byłoby możliwe bez znaczącego poparcia północnych starostw, coraz częściej zamieszkiwanych przez Litwinów¹⁵.

¹³ Zob. *W rejonie wileńskim rośnie liczba mieszkańców, ale unikają oni zameldowania*, ZW.LT, 14.02.2018, zw.lt.

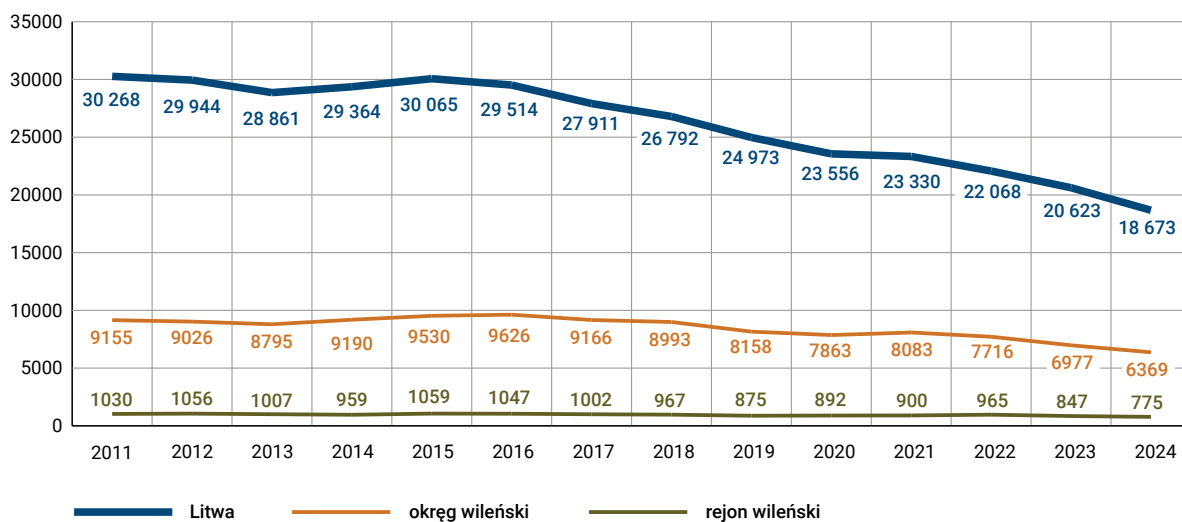
¹⁴ Dotychczasowy rozwój obszarów podmiejskich w latach 2011–2021 na podstawie danych litewskiego urzędu statystycznego za: storymaps.arcgis.com.

¹⁵ *Duchniewicz nowym merem rejonu wileńskiego*, LRT, 20.03.2023, lrt.lt.

Rosnąca liczba głosujących wpływa już na podział okręgów jednomandatowych w wyborach parlamentarnych, który zmieniono w wyborach ubiegłorocznych względem tych z 2020 r. Przy utrzymaniu obecnych trendów migracyjnych może on zostać poddany kolejnej korekcie za cztery lata, co spowoduje strukturalne zmiany elektoratu, niezależnie od nastrojów społecznych.

Napływ nowych mieszkańców rejonu wileńskiego może w perspektywie następnych lat przyczynić się do nieznacznego wzrostu liczby narodzin w rodzinach litewskich. W konsekwencji może rosnąć zapotrzebowanie na większą liczbę placówek edukacyjnych kształcących w języku państwowym.

Wykres 3. Liczba urodzeń w latach 2011–2023 w ujęciu regionalnym

Źródło: Oficjalny Portal Statystyczny.

Według danych urzędu statystycznego liczba dzieci urodzonych w aglomeracji stołecznej jest względnie stała. W ostatnich latach zauważono jedynie minimalny wzrost w 2021 r. i 2022 r., prawdopodobnie będący tylko tymczasową anomalią. W perspektywie 10–15 lat, mimo relatywnie dobrych wskaźników dla aglomeracji stołecznej (gdzie rodzi się niemal jedna trzecia wszystkich dzieci na Litwie)¹⁶, odnotowuje się trend spadkowy. W okresie dłuższym niż dekada, przy utrzymaniu i pogłębieniu trendu migracyjnego, można założyć, że nawet jeśli liczba urodzeń pozostanie stabilna, to litewskie dzieci będą stanowić coraz większy odsetek. Wraz ze zmieniającą się strukturą demograficzną wśród najmłodszych mieszkańców liczba uczniów chcących pobierać naukę w języku polskim może maleć. W dłuższej perspektywie będzie to pobudzać dyskusję o ekonomicznej zasadności utrzymywania placówek kształcących po polsku¹⁷.

Podsumowanie

W perspektywie kolejnych dekad należy się liczyć ze stopniowym spadkiem liczby Polaków na Litwie. Na podstawie szacunków (litewski urząd statystyczny nie publikuje odpowiednich wskaźników) opartych na analizie piramidy wieku można założyć, że w ciągu 10–15 lat będzie on stabilny i nieodbiegający od dotychczasowego trendu. Spadek przyspieszy znacznie dopiero w okolicach 2040 r., gdy pokolenia wyżu będą wymierać. Jednocześnie jeśli obecny wzrost imigracji na Litwę z państw

¹⁶ Ogólnopaństwowy trend spadku liczby urodzeń właściwie nie dotyczy aglomeracji stołecznej Wilna. Dane statystyczne wskazują, że od dekad dzietność pozostaje tam stabilna i odgrywa coraz większą rolę w skali całego państwa.

¹⁷ A. Pieszko, *Polska oświata w rejonie trockim kurczy się*, „Kurier Wileński”, 3.05.2024, kurierwilenski.lt.

trzecich utrzyma się i liczba mieszkańców znacznie rosnąć, należy spodziewać się o wiele szybszego spadku samego odsetka litewskich Polaków w populacji.

Największym wyzwaniem będzie odchodzenie wyżu demograficznego z czasów ZSRR (osoby w wieku 50–60 lat według piramidy wieku z 2021 r.) oraz stopniowe starzenie się pokolenia z końcówki lat 80. W ciągu dwóch kolejnych dekad piramida wieku Polaków będzie się stopniowo „wyplaszczać” i coraz bardziej przypominać obecną strukturę wiekową np. litewskich Rosjan¹⁸. Oznacza to, że problemy społeczno-polityczne związane z edukacją będą się nasilać. Niedobór uczniów, trend posyłania dzieci do szkół litewskich oraz naturalny proces lituanizacji będą intensyfikować litewską politykę zamykania i „optymalizowania” szkół mniejszości narodowych.

W ostatnich latach procesy społeczne i demograficzne w aglomeracji stołecznej Wilna przyspieszyły, co będzie prowadzić do trwałych zmian struktury demograficznej Wileńszczyzny. Rozlewanie się obszaru stołecznego, migracje na przedmieścia oraz semiurbanizacja rejonu wileńskiego zmieniają jego krajobraz etniczny i społeczno-ekonomiczny. Starostwa dotychczas zachowujące polski charakter będą ulegać stopniowej lituanizacji i przekształcać się w starostwa o charakterze polsko-litewskim. Wpłynie to na życie społeczne, polityczne i duchowe regionu.

Wraz z imigracją można się spodziewać wzrostu nierówności społecznych, niekiedy przebiegających również po linii etnicznej. Nabywający nieruchomości na szeroko rozlewających się przedmieściach Wilna Litwini znacznie częściej będą pochodzić z grup o wyższym statusie materialnym niż dotychczasowi mieszkańcy podmiejskich starostw, pochodzący zazwyczaj z mniejszości narodowych. Zайдą również zmiany strukturalne w lokalnym elektoracie. W rejonach peryferyjnych, jak święciański, już mamy do czynienia z szybko postępującą depopulacją spowodowaną wysokim wskaźnikiem zgonów i starzeniem się społeczeństwa. W przypadku półperyferyjnego rejonu solecznickiego proces depopulacji wiąże się natomiast bardziej z emigracją w kierunku aglomeracji stołecznej niż z negatywnym przyrostem naturalnym.

¹⁸ Pokolenie 20–24-latków w 2021 r. liczyło ponad 8 tys. osób, tyle więc w 2041 r. będzie liczyć grupa 40–45-latków. Dla porównania w 2021 r. liczba 40–45-latków wynosiła 13 tys. Najmłodsza kohorta (w wieku 0–4 lat) w 2021 r. liczyła zaś 6,7 tys. Można przewidywać, że w ciągu najbliższych lat kolejne najmłodsze kohorty będą podobne pod względem liczebności.